

Kęstutis ŽEMAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Violeta KASPERAVIČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Šunskų Šv. Marijos Magdaliētės bažnyčios meno vertybių sakraliniai aspektai ir ikonografinė analizė

SANTRAUKA. Šiame straipsnyje aptariamas bažnytinis menas iš laiko perspektyvos, cituojant ir šiuolaikinius Bažnyčios dokumentus. Bažnytinio meno užduotis dabartiniu laikotarpiu – ne tik pristatyti tikintiesiems Šventojo Rašto naratyvą, bet ir perteikti anapusinę tikrovę, įkvėpti norą sekti krikščioniškosiomis tiesomis. Kaip praktinis pagrindas šioms temoms aptarti pasirinkta Šunskų Šv. Marijos Magdaliētės bažnyčia, jos eksterjero ir interjero sprendiniai. Apžvelgiama šio miestelio istorinė raida, parapijoje anksčiau buvę maldos namai ir drauge gilinamasi į juose buvusius meno kūrinius. Menotyriiniu, istoriniu ir teologiniu aspektais išsamiau analizuojami trys pagrindiniai šios bažnyčios altoriai ir juose esantys paveikslai. Analizuojant tam tikras altorių dalis bei juose esančius paveikslus siekiama atsekti pirminę jų buvimo vietą, ieškoma sąsajų su XVIII a. II pusėje buvusios koplyčios ir 1795 m. pastatytos, tačiau iki šių dienų neišlikusios bažnyčios interjeru. Straipsnyje pabrėžiama svarba išsaugoti autentišką maldos namų aplinką kaip reikšmingą galimą vietos bendruomenės identiteto dalį.

Šunskų gyvenvietės ir parapijos istorija jau ne kartą nagrinėta įvairiuose mokslo straipsniuose, tačiau Šv. Marijos Magdaliētės bažnyčia ir joje esantis sakralinis paveldas didesnio dėmesio nėra sulaukęs. Tiesa, šiuo metu jau yra atlikti polichrominiai interjero, lauko durų ir šventoriuje esančių koplyčių durų tyrimai, kurie atskleidė pirmines, autentiškas spalvas ir leis atkurti buvusią spalvų paletę. Patalpos architektūros detalės, tokios kaip altoriai, dar nėra tyrinėtos, tad jų pirminės spalvos šiandien nėra žinomos.

RAKTAŽODŽIAI: Šunskų bažnyčia, bažnytinis menas, sakralinės meno vertybės, sakrali erdvė, autentiškumas.

Įvadas

Lankydami bažnyčiose per pamaldas, dieną užsukdami tiesiog pabūti, pasigrožėti arba pasimelsti turbūt ne visada susimąstome apie jose esančius meno kūrinius. Pavyzdžiui, kokia yra būtent šio paveikslas idėja? Ką autorius norėjo juo pasakyti?

Kokią nuotaiką ir emociją norėjo perteikti? Apie ką jis kviečia mane susimąstyti? Kodėl šventoji arba šventasis vaizduojami būtent taip ir kodėl šalia jos ar jo yra būtent tokie atributai? Taip pat gal nedažnai susimąstome, kodėl būtent šie paveikslai yra šioje bažnyčioje. Tokių klausimų kyla dar mažiau, jei esame jau įpratę šiuos dalykus dažnai matyti, jeigu tai – mūsų parapijos bažnyčia. Tad visą aplinką priimame tarsi duotybę, per daug nesistebėdami tuo, ką matome aplinkui. Tačiau norėtūsi, kad maldininkas arba tiesiog svečias bažnyčioje, stovėdamas prieš paveikslą ar skulptūrą, pradėtų kelti tokius klausimus, nes menas tam ir skirtas. Jis, kaip niekas kitas, be žodžių mums perteikia tam tikras tiesas, kurias galime išgirsti tik nurimę ir leisdami mus vesti, kad, bent šiek tiek pritildę protą, įjungtume ir kitas savo galias: jausmus, emocijas, ir įžengtume į patirčių pasaulį, kuris anaip tol nėra fizinis. Ši tema buvo nagrinėjama ir Sigitos Maslauskaitės-Mažylienės straipsnyje „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“¹. Jame keliami aktualūs klausimai apie atvaizdo ir religinės patirties santykį. Nors idealiau atveju maldoje vis dėlto būtų galima apsieiti be atvaizdų, žmogui jie padeda leisti į tam tikrą meditaciją. Įdomu tai, kad kiekvienu istorijos laikotarpiu šiuos dalykus matome kitaip, todėl šie klausimai nuolat aktualūs.

Dabartiniu laikotarpiu itin aktualizuojamas sakralinis menas. Prisimename ir 2020 m. viešojoje erdvėje vykusią diskusiją „Šiuolaikinis menas Lietuvos bažnyčiose“, kuri buvo skirta aptarti ne tik šiuolaikinei architektūrai, bet ir šiuolaikiniam menui Lietuvos bažnyčiose. Šiuo metu imama diskutuoti apie modernaus meno vietą bažnyčiose ir apskritai menininkų ir Bažnyčios dialogą kaip būsimo bendradarbiavimo pagrindą. Valstybė taip pat deda dideles pastangas sakralinį kultūros paveldą, esantį mūsų bažnyčiose, inventorizuoti, restauruoti ir išsaugoti jo autentiškoje aplinkoje.

Pasirinkta analizuoti Šunskų Šv. Marijos Magdaliotės bažnyčia pasižymi dėmesio vertu interjero visumos sprendiniu ir turi svarbių istorinių vertybių. Tiesa, kaip ir nemažai kitų Lietuvos bažnyčių, ji turi priešistorę. Pirmoji mūrinė koplyčia stovėjo senosiose miestelio kapinėse. Vėliau buvo pastatyta mūrinė bažnyčia, tačiau dėl prastų konstrukcinių sprendinių ji neišliko. Dabartinėje neogotikinio stiliaus bažnyčioje yra įvairių laikmečių meno kūrinių, kurių bent dalies gilesnė meninė, teologinė ir istorinė analizė būtų naudinga ir aktuali. Tad šiame straipsnyje labiau sustojama prie Šunskų Šv. Marijos Magdaliotės bažnyčios altorių ir juos puošiančių paveikslų, aptariamai pagrindiniai istoriniai, meniniai ir ikonografiniai aspektai.

Straipsnio pradžioje trumpai peržvelgsime meno indėlį į katechezę ir popiežiaus Jono Pauliaus II laišką menininkams „Lettera di Giovanni Paolo II agli artisti“² bei pastoracinę konstituciją apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „*Gaudium et spes*“³,

¹ Sigitą Maslauskaitė-Mažylienę, „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“, in *Vaizdų tekstai – tekstų vaizdai*, sudarytojos Lina Balaišytė ir Erika Grigoravičienė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016), 12–51, <https://www.lituanistika.lt/content/64857>.

² Giovanni Paolo II, *Lettera di Giovanni Paolo II agli artisti* (1999), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1999/documents/hf_jp-ii LET_23041999_artists.html.

³ „Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje *Gaudium et Spes*“, 62, in *Vatikano II Susirinkimo nutarimai* (Vilnius: Aidai, 2001).

kurioje kalbama apie bendradarbiavimą perteikiant dieviškąją tikrovę. Taip pat pateiksime šiek tiek duomenų apie Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios parapijos istoriją, apžvelgsime bažnyčios architektūrinius, interjero meninius sprendinius, taikydami istorinių šaltinių, mokslinės literatūros, dokumentų analizės ir sintezės metodus.

Temos aktualumą nulemia ir tai, kad pastaruoju metu visuomenėje gana intensyviai diskutuojama apie krikščioniškąsias vertybes, ir menas šiuo atveju gali pasitarnauti kaip tam tikras mediatorius. Bažnyčiai reikalingas menas, kaip ir menininkams bažnyčia, tad bendradarbiavimas jau duoda tam tikrų vaisių: į bažnyčias ateina šiuolaikinis menas, kad šiuolaikiniam žmogui kalbėtų savaip, gal ir patraukliau. Meniniu aspektu, kaip autentiška, istorinė vertybė būtent tos bažnyčios interjere, teologiniu – sakralinis objektas, kalbantis bažnyčioje esantiems tikintiesiems, šiuolaikinis menas aktualus kiekvienai Bažnyčios bendruomenei, o apskritai – ir visuomenei. XIX a. II pusėje pastatyta Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia – dar tik pradėdama tirti, ateityje laukia daugiau atradimų, kuriuos padarys tyrėjai, ištyrę jos interjerą. Šiuo metu, turint pakankamai duomenų, aktualu aptarti esminius bažnyčios meninius sprendinius, interjero visumai suteikiančius išskirtinumo, ir paanalizuoti jų istorinius aspektus.

Menas ir religija – dvi persipynusios tikrovės jau nuo senovės laikų

Simboliai, kuriais kalbama apie anapusinę tikrovę, žmogų lydi per visą jo istoriją. Krikščioniškieji simboliai, pradėdant nuo pirmųjų krikščionybės amžių, tokie kaip žuvis, Gerasis Ganytojas, besimeldžiančioji (Orantė), mums byloja iki šių dienų. Sluoksniai, kuriuos stebėtojas aptinka žvelgdamas į simbolį arba meno kūrinį, yra jo patirties, įgytų žinių, pasaulėžiūros vaisiai, todėl, pavyzdžiui, krikščioniškos pasaulėžiūros žmogus, stebėdamas piemenį, nešantį ant pečių užsidėtą avį, mato ne vien tai, kas pavaizduota, bet ir gailėstingumą, išganymą, amžinąjį gyvenimą. Pažinimas ateina iš Šventojo Rašto, kuris įvairiais būdais mums perteikiamas per Bažnyčios mokymą. Katechezė Bažnyčiai visada buvo aktuali. Ji visai stengėsi skelbti žmonėms Gerąją Naujieną. Kaip žinome, viduramžiais gana dažnai buvo naudojamas vadinamasis „pasakojamasis“ menas, tapant ant bažnyčių sienų, jis ne tik padėdavo geriau įsiminti Biblijos personažus bei jų istorijas, bet ir žaibiškai veidavo vaizduotę, perteikdavo tos biblinės scenos emociją ir pagrindinę mintį. Tad menas akivaizdžiai matomu, tačiau drauge paslėptu būdu priartina mus prie krikščioniškosios žinios širdies⁴.

Šv. popiežius Jonas Paulius II savo laiške menininkams rašė, kad, anot P. Claudio⁵, Šventasis Raštas tapo savotišku „neaprepiamu žodynu“, iš kurio per amžius sėmėsi menas ir krikščioniškoji kultūra. „Net Senasis Testamentas, aiškinamas remiantis Naujuoju Testamentu, pasirodė esąs neišsemiamas įkvėpimo versmė“⁶, pradėdant nuo

⁴ Martine Dulaey, *I simboli Cristiani. Catechesi e Bibbia (I-VI secolo)* (San Paolo Edizioni, 2004), 8.

⁵ Paulas Claudelis (1868–1955) – prancūzų dramaturgas, poetas, diplomatas.

⁶ Giovanni Paolo II, *Lettera di Giovanni Paolo II agli artisti*.

pasaulio kūrimo, nuodėmės, tvano temų iki kitų žymių išganymo istorijos personažų. Kaip pavyzdį imdami Jobo personažą, kuris kelia visada ir visiems aktualias skausmo, apleidimo temas, išplėtojamas įvairiuose literatūros veikaluose ir vaizduojamojo meno kūriniuose, matome jo simbolinį daugiasluoksniškumą. Biblijos tekstai daug kartų įžiebė tapytojų, poetų, muzikų, teatro ir kino kūrėjų vaizduotę. Tad visa tai sudaro itin reikšmingą žmonijos kultūros raidos istorijos dalį⁷.

Šiandien žinome, kaip bėgant amžiams kito ir vystėsi vaizduojamieji menai, tarp jų tapyba, skulptūra, architektūra. Tačiau, analizuodami meno kūrinius, gal kartais ir nejučiomis užduodame vis tuos pačius esminius klausimus: ar menas imituoja regimą pasaulį? O gal veikia parodo tai, kas vizualiai nematoma, – išreiškia dvasią, jausmą, kelia nuostabą? Koks yra meno kūrinio santykis su materijos pasauliu ir koks – su idėjų pasauliu?⁸ Gal autorius savo sukurtame kūrinyje sąmoningai užkodavo mintį, kurią gali įminti tik nedaugelis? Juk jis tik jam žinomu būdu gali mums sukelti pačius įvairiausius jausmus, perduoti tam tikras vertybes, įkvėpti tam tikriems poelgiams. Vienu arba kitu atveju menas mūsų gyvenimuose atlieka svarbų vaidmenį, nors kartais to sąmoningai ir neįvardijame.

Taigi, Bažnyčiai šiuo aspektu menas taip pat itin reikalingas, kad ji galėtų perduoti savo mokymą. Per pastarąjį turi būti, kiek tai įmanoma, juntamai ir patraukliai perteikiama tai, kas nematoma ir neapčiuopiama. Vatikano II Susirinkimas kaip tik ir padėjo pamatus atnaujintiems Bažnyčios ir kultūros santykiams, kurie vėliau turėjo įtakos ir meno pasaulyje. Vatikano II Susirinkimo pastoracinėje konstitucijoje „*Gaudium et spes*“⁹ susirinkimo tėvai pabrėžė:

Savitu būdu Bažnyčios gyvenimui daug reikia literatūra ir menas. Mat jie siekia ištirti ypatingą žmogaus pobūdį, problemas bei patirtį, stengiantis pažinti bei tobulinti save ir pasaulį; jie siekia atskleisti žmogaus vietą istorijoje ir visatoje, pavaizduoti žmonių vargus bei džiaugsmus, reikmes bei sugebėjimus ir nubrėžti laimingesnio žmogaus likimo apmatas. Taip literatūra ir menas geba pakylėti įvairiais laikais ir įvairiuose kraštuose daugialypiais pavidalais pasireiškiantį žmonių gyvenimą.¹⁰

⁷ Ibid.

⁸ Andrea Pinotti, *Estetica della pittura* (Bologna: Il Mulino, 2007), 15.

⁹ Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „*Gaudium et spes*“ buvo viena iš keturių konstitucijų, sukurtų 1964 m. Vatikano II Susirinkime.

¹⁰ *Gaudium et Spes*, 62.

Krikščioniškas menas kasdienėje pamaldumo praktikoje – Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios pagrindiniai istoriniai ir meniniai akcentai

XIX a. II pusė tiek Lietuvos meno pasauliui, kuris tapo susijęs su tuometinio Rusijos meno kryptimis ir mokykla, tiek Lietuvos Katalikų Bažnyčiai buvo gana sudėtingas laikotarpis. Tuo metu, ypač po 1863 m. sukilimo, labai sustiprėjo represijos. Lietuvai esant caro priespaudoje, būtent Bažnyčia telkė, vienijo ir ragino lietuvius nepasiduoti tiek rusifikacijai, tiek propaguotai stačiatikybei. Nors tuo metu buvo uždrausta statyti naujas arba restauruoti senąsias Lietuvos katalikų bažnyčias, o daugelis jų Žemaičių, Vilniaus ir Seinų vyskupystėse generalgubernatoriaus Muravjovo įsakymu buvo uždarytos ir atiduotos stačiatikiams, vis dėlto naujos bažnyčios kilo gana greitai. Jos buvo

1 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios vakarinis ir pietinis fasadai

statomos gerai matomose vietose, dažnai net dominuodavo miestelio arba kaimelio urbanistiniame audinyje. Kalbant apie stilių, galime pasakyti, kad tų laikų statybose vyravo gotika kaip krikščioniškus idealus labiausiai išreiškiantis stilius. Tačiau XIX a. III ketvirtyje iškilę sakraliniai pastatai vadinami neogotikiniais, nes jų architektūrai būdingi tik tam tikri gotikiniai elementai, o statyboje naudotas statybinių medžiagų ir spalvų įvairumas nebuvo būdingas viduramžių gotikai. Prie tokių neogotikinių bažnyčių projektų darbavosi tiek Lietuvos, tiek užsienio architektai. Mūsų aptariama dabartinė Šunskų miestelyje (Marijampolės sav.) esanti Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia (1 pav.)¹¹ yra labai panaši į Varšuvos architekto Henryko Marconi'o suprojektuotą šalia esančią Gižų Šv. Antano Paduviečio bažnyčią, tik Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios bokštas šiek tiek masyvesnis ir pastato formos grubesnės¹². Vis dėlto pirmiausia verta apžvelgti vietos istoriją remiantis išlikusiais istoriniais šaltiniais.

Šunskų kaimo ir parapijos pavadinimas¹³ istorijos tėkmėje keitėsi. Lomžos vyskupijos archyvuose saugomoje Šunskų parapijos byloje randami dokumentai nuo Vygrių vyskupijos pradžios iki 1914 m.¹⁴ Ten filijos bažnyčios oficialus pavadinimas – Šumskas

¹¹ Šis ir kiti paveikslai iš: *Kultūros vertybių registras*, <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

¹² *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.* T. 3, sudarė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė (Vilnius, 2000), 32.

¹³ Parapija juridiškai buvo vyskupo Antano Karoso įsteigta tik tarpukario pradžioje, nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu. Iki tol Šunskai buvo Vilkaviškio parapijos filija.

¹⁴ Lomžos kurijos archyvas, sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk.

(lenk. *Szumsk*). 1893 m. Marijampolės dekanato vizitacijos rašte taip pat rašoma, kad bažnyčia yra pastatyta Šumsko kaime¹⁵. Oficialiuose Rusijos imperijos dokumentuose rašomas tas pats pavadinimas „Шымск“¹⁶. Vėliau, jau vyskupo Antano Baranausko valdymo metais, vietovė buvo vadinama Šumskais. Istorikas kunigas Vaclovas Strimaitis aiškina taip: „Patsai Šunskų kaimo vardas visur senuose raštuose rašomas „Šumskai“. Kaip išties reikėtų rašyti, sunku išspręsti. Anot žmonių (vietinių) pasakojimų, kaimo pavadinimas esą kilęs nuo kitą kartą čionai gyvenusio Šumskio.“¹⁷ Taigi vietovė pradžioje buvo vadinama Šumsku, vėliau Šumskais. Vaclovas Strimaitis aiškina, kad Šumskio pavardė buvo lengviau tariama bei rašoma rusiškai ir lenkiškai su priebalsiu „n“¹⁸.

Pirmoji bažnytėlė Šunskuose buvo mūrinė kopyltėlė senosiose, tuo metu dar kaimo, kapinėse (XVIII a. II pusė). Vėliau, 1795 m., Šunskuose iškilo jau mūrinė bažnyčia, bet kadangi ji buvo ne itin tvirta, ilgainiui pradėjo griūti. Dabartinę bažnyčią statė kun. Simonas Kudirkevičius, tačiau įvairiuose šaltiniuose nurodoma skirtinga statybos pabaiga. Kai kuriuose istoriniuose šaltiniuose parašyta, kad ji išmūryta 1865 m.¹⁹, tačiau bažnyčios sienoje įmūrytame akmenyje (2 pav.) yra įrašas „1866“²⁰. Kituose dokumentuose, kuriuos cituosime vėliau, kaip bažnyčios statybos pabaigos data yra nurodyti vėlesni – 1867 metai.

Naujoji mažoji neogotikinė bažnyčia yra vienbokštė. Jos dviejų tarpsnių bokštas šiek tiek išsikišęs į priekį, apatinę jo dalį puošia portalas, o viršutinį tarpsnį – didelis

2 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia. Bažnyčios pastatymo datos įrašas, iškaltas pietinio fasado akmenyje

langas. Pagrindinio fasado šonus užbaigia pražulnūs skydo šlaitai. Tokio tipo nedidelės, dažniausiai stačiakampio plano, vienanavės, visada vienbokštės (bokštas pagrindiniame fasade su itin mažais bokšteliais navos kampuose) bažnyčios XIX a. 7–9 dešimtmečiuose vietos architektų buvo statomos Suvalkijos regione²¹. Paprastai vadinamojo viduramžių stiliaus formų, plano arba kompozicijų bažnyčių buvo nedaug. Orientuotasi į pagrindinius akcentus, kurie statiniui suteikdavo monumentalumo, raiškumo bei didybės. Pagal juos

¹⁵ Działo się w Szumsku dnia 23 Lutego 1893 r. Lomžos kurijos archyvas, sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk.

¹⁶ Его Преосвященству Сейнскому р. к Епископу (Varšuvos generalgubernatoriaus 1888 m. liepos 12 dienos raštas Nr. 1401), Lomžos kurijos archyvas, sig. II-593, Akta osobista ks. Wincentego Jurgilasa.

¹⁷ Vaclovas Strimaitis, *Šunskų parapijos kronika, Šunskai 1928* (rankraštis, autoriaus asmeninis archyvas), 8.

¹⁸ Kęstutis Žemaitis, *Šunskai: Bažnyčia, kraštas ir žmonės* (Marijampolė, 2009), 15–16.

¹⁹ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*. T. 2. *Vilkaviškio vyskupija* (Chicago, 1982), 310.

²⁰ *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1. *Vilkaviškio vyskupija, kn. 1, Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys (Vilnius, 1996), 307.

²¹ *Lietuvos architektūros istorija*, 240.

statinį buvo galima priskirti arba romaniniam, arba gotikiniam stiliui, kurie tuo laikotarpiu buvo populiariausi. Tokių elementų pastebime ir aptariamoje Šv. Marijos Magdalietės bažnyčioje. Žinoma, labiausiai pastebimi jos akcentai yra būdingi gotikai. Tai – smailiaarkiai langai abipus šoninių fasadų ir smailiaarkės nišos žemesnėje trisienėje apsidėje. Apsidę taip pat puošia smailiaarkėje nišoje esantis medinis kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra. Gana santūrų interjerą pagyvina medinės vidaus ir metalinės su vitražais dvigubos fasadų langų konstrukcijos išorėje, jų skaidymas. Interjere išpūdi daro medinė, reljefiniais drožiniais, imituojančiais smailiaarkę arkadą, dekoruota vargonų choro balkono tvorelė virš prienavio. Tačiau didžiausi meniniai akcentai – istorizmo (gotikos ir baroko formų) stiliaus sakykla su baldakimu (dekoruota Šventosios Dvasios kaip balandžio drožiniu, pagaminta apie 1866 m. Lietuvoje), choras su istorizmo stiliaus (baroko ir klasicizmo derinys) vargonų prospektu, pagamintu apie 1988 m. [1898 m. – aut. past.] Lietuvoje, XX a. pr. neobarokinio stiliaus klausyklos, greičiausiai pagamintos Marijampolėje²², ir altoriai – apie juos plačiau rašoma kitame skyrelyje.

Altorių istoriniai aspektai ir meninės ypatybės

Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios barokiniai altoriai, turintys klasicizmo ypatumų, buvo pagaminti Lietuvos meistrų, tačiau jų autoriai nežinomi. Kaip įprasta, bažnyčiose su apside (3 pav.) pagrindinis altorius yra įrengtas joje, t. y. presbiterijos gilumoje, kiti du altoriai – pagrindinio altoriaus kairėje ir dešinėje pusėse.

3 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia. Presbiterija ir altoriai

²² Lietuvos sakralinės dailės katalogas, 317.

Altoriai ganėtinai dera nepuošniame bažnyčios interjere, išsiskiria puošyba. Jie mediniai, staliaus darbo, papuošti drožiniais, tam tikros jų dalys padengtos bronzą, kitos – dažytos kitomis spalvomis²³. Didysis altorius – 765 x 400 x 160 cm, mensos²⁴ aukštis – 98 cm, šoniniai altoriai – atitinkamai 670 x 280 x 112 cm, mensų aukštis, kaip ir pagrindinio altoriaus, – 98 cm. Šoninių altorių pakyls vienpakopės, pagrindinio – dvipakopė. Visi trys altoriai yra dviejų tarpsnių, su tabernakuliais²⁵.

Pagrindinis altorius tradiciškai puošnesnis ir sudėtingesnis, palyginti su šoniniais altoriais. Jo kampus puošia dvi korintinės kolonos su kaneliūromis²⁶ ir antablementas²⁷. Altorius simetriškas, papuoštas plastiškais ir išraiškingais drožiniais, kurių kokybė ir išraiška skiriasi nuo šoninių altorių drožinių. Kolonų postamentai dekoruoti plačiai naudojamu motyvu – stilizuotais akantų lapais²⁸ ir žiedų puokštėmis su kaspiniais. Altoriaus centre dominuoja tabernakulis. Jis dviejų tarpsnių, papuoštas mažytėmis korintinėmis kolonomis, išgaubtu karnizu ir pagrindiniu fasadu. Žvelgiant į altorių, tabernakulis gana lengvai identifikuojamas kaip esminė ir reikšmingiausia šio meninio kūrinio dalis, nes akivaizdu, kad antrame plane esantys elementai, nepriklausomai nuo jų dydžio ir išraiškingumo, tik dar labiau pabrėžia tabernakulio reikšmę ir svarbą. Ant jo viršaus – bronzinis spindulių gloriijoje gulintis avinėlis²⁹. Pats altoriaus retabulas³⁰ – dviejų tarpsnių. Apatinis tarpsnis papuoštas kolonomis, tarp kurių yra dekoruotų akanto pynučių, o vertikalūs stačiakampio su išbaigta segmentine arka centre – šv. Marijos Magdaliėtės paveikslas (jį aptarsime vėliau). Nors apatinė retabulo dalis, kaip jau minėta, gana dera su viršutine dalimi, ji yra vėlesnė – XIX a. vidurio.

²³ Verta pažymėti, kad altoriai spalvų aspektu specialistų dar netyrinėti, nebuvo atlikti altorių polichrominiai tyrimai, neparengta restauravimo programa, todėl tikslią pirminę spalvą būtų galima įvardyti tik atlikus tyrimus.

²⁴ Mensa katalikų liturgijoje reiškia viršutinę altoriaus dalį, paprastai sudarytą iš horizontalios akmens (arba marmuro) plokštės, kurios centrinėje įduboje būna kankinių relikvijos ir ant kurios kunigas švenčia Eucharistinę auką; senovės krikščionių literatūroje šis terminas taip pat buvo vartojamas, juo buvo nurodoma ir Eucharistija, ir altorius, pastatytas ant kankinio kapo, ir net pats kapas.

²⁵ Tabernakulis – tai, kitais žodžiais tariant, altoriaus centre esanti pastogė (lot. *tabernaculum*) Švč. Sakramentui laikyti.

²⁶ Kaneliūra – tai puošybinis architektūros elementas – kolonos arba piliastro liemens išilginiai grioveliai, kurie koloną arba piliastą daro grakštesnius, sukuria efektingus šešėlius. Žr. „Kaneliūra“, *Lietuvių žodynas*, <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Kaneliura>.

²⁷ Antablementas, kaip architektūrinio orderio elementas, susiformavo senovės Graikijoje. Tai – horizontali perdanga virš atramų; antablementai skiriasi proporcijomis ir puošyba.

²⁸ Antikai būdingas dar vienas gražus ir išraiškingas ornamentas – akantas. Tokį pavadinimą jis gavo dėl to paties pavadinimo augalo. Stilizuoti giliai iškarpyti akanto lapai tapo ornamento pagrindu, juo Graikijoje buvo puošiami kolonų kapiteliai, karnizai, frizai, o senovės Romoje jis naudotas antikos pavyzdžiu sekusių stilių architektūroje ir dailėje. Žr. „Ornamentikos pavadinimai, jų kilmės istorija bei namarumas architektūroje“, *Classicaldecor*, žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d., <https://classicaldecor.com/ornamentikos-pavadinimai-ju-kilmes-istorija-bei-nemarumas-architekturoje/>.

²⁹ Kaip Kristaus simbolis, avinėlis buvo vaizduojamas jau romėnų katakombose. Triumfuojantis Velykų avinėlis su pergalės prieš mirtį vėliava yra pamėgtas prisikėlimo simbolis.

³⁰ Retabulas (lot. *retabulum*) – katalikų altoriaus dalis – antstatas, galinė sienelė virš mensos. Retabulo centre dažniausiai komponuojamas paveikslas, skulptūra arba skulptūrinė grupė, viršuje – gloriija arba skydas su monograma. „Retabulas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/retabulas/>.

Viršutinė dalis – XVIII a., trikampio formos, akivaizdžiai mažesnė, jos puošyba apsiriboja voliutomis kraštuose ir Apvaizdos simboliu viršuje – akimi trikampyje, papuošta spindulių gloriija³¹. Viduryje – Švč. Jėzaus Širdies paveikslas, savo forma atkartojantis pirmajame retabulo tarpсныje esantį šv. Marijos Magdalietės paveikslą. Iš abiejų pusių altorių puošianti drožyba imituoja sparnus, juose matoma rožių motyvų.

Naudinga trumpai apžvelgti altorių meninės ir ikonografinės raiškos chronologinę raidą, tiksliau, aptarti tam tikrą altoriaus dalį, vadinamą retabulu. Tai – dažniausiai medinė plokštė arba didelio formato drobė ant medinio pagrindo, paaukuota ar pasidabruota galinė sienutė. Ji statoma tuoj pat už vadinamosios mensos ir puošiama raižiniais, paveikslais bei statulomis. Kitais atvejais ji gali būti ne papuošta meno kūriniais, o tiesiog pati ištaipyta Senojo arba Naujojo Testamento vaizdiniais, šventųjų atvaizdais arba scenomis iš jų gyvenimų, kitomis religinėmis temomis. Retabulas gali būti ir didelių gabaritų skulptūra. Tokių pavyzdžių matome projektuojamose naujose bažnyčiose, juolab kad po Vatikano II Susirinkimo retabulai naujose bažnyčiose gali būti ir nebeįrengiami. Pirmieji retabulai pasirodė dar XI a., o XIII a. ši praktika labai išpopuliarėjo ir vėlesniuose amžiuose tik dar labiau plito. Pradžioje architektūros aspektu tai buvo kvadrato formos sienutė, sudaryta iš kelių paveikslų ant atskirų plokštumų. Tas plokštumas į visumą jungė vienas bendras rėmas. Gotikos laikotarpiu tokiu pagrindu gimė triptikas arba poliptikas. Toks retabulas galėjo būti suveriamas kaip langinės. Šio tipo retabulą puošė pagrindinės kanoninės figūros: šventoji Madona su Kūdikiu ir Kristus, apsupti kitų šventųjų arba scenų iš jų gyvenimų. Reikia pažymėti, kad poliptikas buvo itin mėgstamas iki pat XIV a. ir net vėliau, tačiau darėsi vis kompleksiškesnis derinių, figūrų, skirstymų ir puošybos atžvilgiu. Jau renesanso laikotarpiu kvadrato arba stačiakampio formos retabulas nebebuvo padalijamas – gali būti, kad dėl jam puošti pradėtų naudoti architektūrinių detalių, pvz., kolonų. Tam tikros retabulo dalys, tokios kaip kolonos, piliastrai, karnizai ir arkinis viršus, kuriuos matome ir šios bažnyčios altoriuose, puikiai atitinka architektūros elementus, esančius pačioje bažnyčioje, todėl kuria visumos vaizdą ir užpildo erdvę iki pat aukštų bažnyčios lubų. Tai leidžia vertikalčiai pavaizduoti atskiras scenas iš Šventojo Rašto, paprastai pradedant žemiškomis Kristaus arba Mergelės Marijos scenomis, kylant aukštyn – dangiškąją glorią, angelų figūromis, Dievo Tėvo atvaizdu, Dievo Sūnaus dangiškąją garbę³². Mūsų nagrinėjamos bažnyčios atveju centrinį altorių puošia titulinis šv. Marijos Magdalietės paveikslas, o virš jo yra nutapyta dieviškoji Širdis, tačiau viršuje tradiciškai vaizduojamas Dievo Tėvo, arba kitaip dieviškosios Apvaizdos, simbolis – akis trikampyje. Istoriškai altorių medžiagiškumas būdavo gana įvairus: nuo medžio, įvairaus tipo akmens iki dramblio kaulo, žinoma, priklausomai nuo vietos ir laikotarpio. Lietuvoje seniausi išlikę altoriai yra renesanso stiliaus, mūriniai ir mediniai, tačiau bažnyčiose daugiausia randama

³¹ Valentinas Cibulskas, „Trys altoriai“, in *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys (Vilnius, 1996), 308–311.

³² Hans Belting, *Il culto delle immagini* (Roma, 2001), 569.

XVIII a. puošnių barokinių altorių. Tokie XVIII a. pr. – XIX a. vid. barokiniai altoriai, turintys klasicizmo elementų, yra ir Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčioje.

Šoniniai altoriai, kaip ir pagrindinis, yra dekoruoti itin raiškiais baroko stiliaus akantų raiziniiais, vadinamaisiais sparnais, nors patys altoriai turi klasicistinių bruožų. Mensos, kaip ir centrinio altoriaus, – dėžinės, ištapytos liepsnojančios širdies, perdurtos kalaviju ir vainikuotos pražydusiomis gėlėmis, ikonografiniais simboliais.

Įdomu tai, kad Lietuvoje prie kryžių ir koplytstulpių buvo įrengiami gėlynai, kurių kiekviena gėlė turėjo savo reikšmę. Pavyzdžiui, Švč. Mergelės Marijos gėlėmis buvo laikomos lelijos ir vilkdalgiai, o erškėčiai ir rožės simbolizavo Kristaus kančią. Perkūnopės, rūtos ir žiėmės simbolizavo amžinybę, o našlaitės – gailestingumo ir kuklumo ženklas³³. Šioje mensos fasado tapyboje galima žžiūrėti našlaitės žiedų, kurie reikštų pabrėžtiną Jėzaus Širdies nuolankumą ir gailestingumą, ypač atsiskleidžiantį per šv. Mišių auką. Virš mensos, pagal ankstesnę tradiciją, kai šv. Mišios buvo auko-

jamos ne tik ant pagrindinio, bet ir ant kitų bažnyčioje esančių altorių, yra įrengti koplytėlių pavidalo kupoliniai, korintinėmis kolonomis papuošti tabernakuliai.

Kairiojo altoriaus (4 pav.) apatiniame retabule yra įkomponuotas karūnuotos Švč. Mergelės Marijos, Krikščionių Globėjos, paveikslas, kuriame, laikantis tam tikros ikonografinės tradicijos, yra nutapyti šventieji, kreipęsi globos ypač į Švč. Mergelę Mariją, pavyzdžiui, šv. Kazimieras. Įdomu tai, kad paveiksle angeliukas rankose laiko šio šventojo itin mėgtos giesmės tekstą: „Omni die dix Marie“, kuri, manyta, buvo jo kūrybos, tačiau vėliau paaiškėjo, kad tekstas senesnis. Viršutiniame retabule matome šv. Pranciškų, gaunantį stigmas. Šis šventasis ypač populiarus Lietuvos bažnytiniame mene. Abu altoriaus paveiksłai yra nutapyti ant drobių aliejiniais dažais Lietuvoje XIX a. pabaigoje.

Dešiniojo altoriaus (5 pav.) apatiniame retabule yra šv. Jono Nepomuko (XIX a. pab. – XX a. pr.), o viršutiniame – šv. Liongino paveikslas (XIX a. IV ketvirtis). Šv. Liongino ir šv. Jono Nepomuko paveikslai, kaip ir kairiojo altoriaus paveikslai, yra sukurti Lietuvoje, panašaus profesionalumo ir stilstikos.

4 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia. Šoninis kairysis Švč. Mergelės Marijos, Krikščionių Globėjos, altorius

³³ Romualdas Misius, „Želdinimo tradicijos Lietuvos valstiečių vienkiemų sodybose: veiklos paveldas menotyriniu aspektu“. Daktaro disertacija (Kauno technologijos universitetas, 2012), 57.

Abiejų šoninių altorių viršuje – spindulių glorijos, tačiau, skirtingai nei didžiajame altoriuje, šiuose altoriuose pavaizduota jau ne Apvaizdos akis, o Šventosios Dvasios simbolis – balandis, apsuptas rožių žiedų vainiku. Taigi, kaip įprasta viršutinei retabulo daliai, vaizdinys mus perkelia į dangiškąją garbę.

Šoniniai altoriai yra gerai įkomponuoti bažnyčios interjere ir įtaigūs meniniu aspektu, ypač dekoratyviniais drožiniais, tačiau jie akivaizdžiai per platūs, atsižvelgiant į bažnyčios interjero proporcijas, – jų sparnai išlenda į presbiterijos arką. Natūraliai kyla abejonė, ar jie buvo sukurti būtent šiai bažnyčiai. Galima manyti, kad jie galėjo būti pernešti iš anksčiau minėtos senosios mūrinės bažnyčios, pastatytos 1795 m., nes dabartinė bažnyčia buvo užbaigta tik 1866 m. (apie tai galima spręsti iš sienos akmenyje padaryto įrašo). Vis dėlto neatitinka laikotarpiui: Šv. Jono Nepomuko altoriaus sparnų ornamentika yra XVIII a. pradžios, o senoji mūrinė bažnyčia buvo pastatyta tik XVIII a. pabaigoje. Todėl šių altorių drožybinė akantų ornamentika ir kitos ankstesnės altorių dalys yra atkeliavusios iš dar kitos vietos, greičiausiai pirmosios Šunskų senųjų kapinių koplyčios, buvusios jau XVIII a. II pusėje. Žinoma, iš šios koplyčios kai kurios altorių dalys galėjo būti perneštos ir į 1975 m. miestelyje pastatytą bažnyčią, o jai griūnant – perkeltos į dabartinę bažnyčią. Apie tai liudija ir išlikę archyviniai duomenys. Dabartinė filijos bažnyčia turėjo pakankamai liturginių drabužių, altoriaus liturginių reikmenų. Bažnyčioje buvo įvesti treji atlidai: gegužės 16 dieną – šv. Jono Nepomuko, liepos 22 dieną – šv. Marijos Magdalietės, antrąją lapkričio savaitę – Švč. Mergelės Marijos globos³⁴. 1867 m. pastatytoje naujoje bažnyčioje pradėti švęsti atlidai minint bažnyčios konsekavimo metines ir Šv. Pranciškaus žaidžų atlidai³⁵. Tai, be abejo, buvo tiesiogiai susiję ir su pagrindiniais paveikslais didžiajame ir šoniniuose altoriuose. Vis dėlto gaila, kad parapijos inventoriuose nėra aprašyta, kas vaizduojama altorių ir kituose paveiksluose³⁶.

Žinių dar apie pirmąją bažnyčią³⁷ mums pateikia kunigas Vaclovas Strimaitis:

5 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia. Šoninis dešinysis Šv. Jono Nepomuko altorius

³⁴ *Opisanie Odpustów, 1858 r.* Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk, Lomžos vyskupijos archyvas.

³⁵ *Opisanie Odpustów, 1869 r.* Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk, Lomžos vyskupijos archyvas.

³⁶ *Opisanie chorągwi i obrazów/Dzialo się w Szumsku dnie n18/30 Stycznia 1869 roku.* Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk.

³⁷ Pirmoji bažnyčia Šunskuose pastatyta kun. Stadalnyko rūpesčiu 1795 metais.

Šioj bažnyčioj yra trys altoriai. Jie yra: didysis ir du šonuose mažesni. Didysis yra dviejų kondignacijų (aukštų). Jis yra šiek tiek nuo sienos pastūmėtas, vienu mediniu laiptu. Altoriaus paviršius (mensa) medinis <...> Pirmoj kondignacijoj yra prikryžiuotojo V. Kristaus paveikslas su fėrankomis. Antroj kondignacijoj Šv. Antano Paduviečio paveikslas. Aptašymas apvalus. Padėtas keliomis pėdomis virš balkių. Paveikslų rėmai ir sparnai dviemis kolonėlėmis, švelnesnio (išskaptuoto) darbo, kur nekur paaukuotais rėmais. Visas melsvai ir įvairių spalvų gelėmis nudažytas.³⁸

Toliau kunigas Vaclovas Strimaitis rašo, kad bažnyčios kairėje, šoniniame altoriuje yra Švč. Mergelės Marijos globos ir šv. Marijos Magdaliėtės paveikslai, o dešinėje pusėje esančiame altoriuje – šv. Jono Nepomuko ir šventųjų Petro ir Povilo paveikslai. Iš aprašymo aišku, kad šie altoriai kuklesni³⁹.

Senosios bažnyčios altoriai turėjo būti pernešti į naująją bažnyčią. Tai netiesiogiai liudija ir jų dydis – jų priestatai daug platesni nei jiems skirta erdvė. Apie senąją bažnyčią V. Strimaitis rašo: „Turi 32 varšaviškius mastus⁴⁰ ilgio, 23 pločio, 10 aukščio, su pristatytu bobačiumi (prieangiu – aut. pastaba). Jis pastatytas taipogi iš akmenų, sulipintų kalkėmis. Jis turi 11 varšaviškių mastų ilgio, 12,5 mastų pločio ir 4 mastus aukščio.“⁴¹

Centrinio altoriaus paveikslų ikonografija

Centriniame altoriuje esančio šv. Marijos Magdaliėtės paveikslo (6 pav.), datuojamo XIX a. II puse, autorius nežinomas, paveikslas nutapytas ant drobės aliejiniiais dažais, jo matmenys – 160 x 90 cm. Paveiksle pavaizduota ant uolos pasirėmusi besimeldžianti ir atgailaujanti moteris. Tamsiame kalnų ir debesuoto dangaus fone išsiskiria priešais ją esanti tarsi šviesos iš anapus apšviesta atversta knyga ir baltas, moters pečius gobiantis audeklas. Atgailos nuotaiką sukuria jos laikysena: sunėrusi rankas klūpo, nerimastingas žvilgsnis nukreiptas į viršų. Taip pat šalia knygos matomi neryškūs atributai: žmogaus kaukolė⁴², kryžius ir taurė⁴³. Aptariamas paveikslas atitinka Lietuvos XIX a. bažnytinės dailės pavyzdžius, kurių tapytojai didžiausią dėmesį skiria tiksliam vaizdavimui, kruopščiam siužeto perteikimui⁴⁴.

³⁸ Vaclovas Strimaitis, *Šunskų parapijos kronika, Šunskai 1928* (rankraštis, autoriaus asmeninis archyvas), 28.

³⁹ *Ibid.*, 29.

⁴⁰ 32 varšaviškiai mastai – 18,35 metro.

⁴¹ Strimaitis, *Šunskų parapijos kronika*, 25.

⁴² Kaukolė šioje ikonografijoje reiškia ne tik žmogaus laikinumą, bet ir tuštybę.

⁴³ Taurė, naudojama šv. Marijos Magdaliėtės ikonografijoje, primena jos patarnavimą Kristui: ji atnešė brangaus nardo tepalo ir, sudaužiusi indą, išpylė šį tepalą jam ant galvos (Mt 26, 6–12; Mk 14, 3–9), – ši moteris pagerbė Jėzų taip, kaip buvo pagerbiami karaliai.

⁴⁴ Dalia Ramonienė, „Šv. Marija Magdaliėtė“, in *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys (Vilnius, 1996), 316–317.

Paveikslas nutapytas gana profesionaliai. Figūros proporcijos taisyklingos, koloritas vientisas, švelnus, rusvai žalsvas, be itin išsiskiriančių akcentų. Apdaras pilkšvas su violetiniu atspalviu. Moters kūno apimtys plačios, viršutinis drabužis drapiruotas klostėmis, modeliuotomis šviesokaita ir spalvomis. Šventoji pavaizduota ilgais, banguotais šviesiai rusvais plaukais. Žiūrovą patraukia nušviesta maldinga moters veido išraiška, besidraikantys plaukai (tokie nebūdingi vaizduojant šventuosius). Tamsus paveikslo fonas kviečia sustoti ir labiau susitelkti į kūrinį. Tamsa taip pat kuria paslapties nuotaiką, tad žiūrovas yra kviečiamas į šią paslaptį pasinerti. Tik atidžiau išžiūrėjus galima pamatyti tam tikrus simbolius, apibrėžiančius šios šventosios charizmą, – kaukolę, kryžių ir taurę. Atributų reikšmė simbolinė, turi tiesioginę sąsają su šventosios biografija. Paveiksle matoma

6 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia. Didžiojo Šv. Marijos Magdalietės altoriaus pirmasis tarpnis

uola ir kalnai tolumoje nurodo, kad šventoji yra už miesto, tai reiškia – atsiskyrusi nuo žmonių. Kaip prisimename iš Evangelijos, Kristus taip pat meldavosi išėjęs už miesto, vienuoje, o paskutinė jo malda prieš kančią buvo Alyvų sode. Šv. Pranciškus ir kiti šventieji maldai pasirinkdavo nuošalias vietas, kalnus. Tai – būdinga ikonografinė linija, ženklinanti atsiskyrimą ir atsidėjimą maldai. Tad ir šiame paveiksle skleidžiasi aiškiai išreikšta moralinė nuostata: šv. Marija Magdalietė, pažinusi Kristų ir supratusi žmogaus laikinumą bei amžinojo gyvenimo svarbą, paliko linksmą gyvenimo būdą ir viską, prie ko anksčiau buvo prisirišusi ir kas jos gyvenime užėmė pagrindinę vietą, ir pasirinko maldą bei atgailą. Tai taip pat atitinka legendą, pagal kurią po Kristaus mirties ji paliko savo gimtinę ir paskutinį gyvenimo laikotarpį praleido dykumoje kaip atsiskyrėlė, atsidėjusi maldai. Taigi, šios scenos stebėtojas suvokia šv. Marijos Magdalietės ryžtą ir dalykų, arba, sakytume, tiesų, kurias ji pasirinko, tvirtumą ir svarbą. Be abejo, į visa tai gilindamasis, jis permąsto ir savo pasirinkimus jau šios tikrovės šviesoje.

Verta prisiminti, kad šv. Marija Magdalietė krikščioniškojoje dailėje vaizduojama labai dažnai, iš moterų atvaizdų pagal populiarumą ją lenkia tik Švč. Mergelė Marija. Jos paveikslai – turtingos ikonografijos, tačiau gana greitai atpažįstami. Šv. Marijos Magdalietės kultas išplito viduramžiais. Tapyboje ji buvo vaizduojama labai įvairiai: tiek nuoga ir visa užsidengusi vien ilgais savo plaukais, tiek su apnuogintomis tam tikromis kūno dalimis, tiek pilanti brangų tepalą į taurę arba stovinti po Kristaus kryžiumi. Visi šie vaizdavimo stiliai turi galias moralines prasmes. Tačiau po 1545–1563 m. įvykusio Tridento visuotinio Bažnyčios Susirinkimo, kuris buvo skirtas reformacijos

7 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia. Didžiojo Šv. Marijos Magdalietės altoriaus antrasis tarpnis

padariniams įveikti, mene įsitvirtino atgailaujanti šv. Marijos Magdalietės vaizdavimas. Taip ji vaizduojama aptariamame paveiksle, tokį jos vaizdavimą rasime ir kitose pamaldumo vietose.

Švč. Jėzaus Širdies paveikslas (7 pav.), esantis centrinio altoriaus viršutiniame retabule, taip pat būdingas XIX a. Lietuvos bažnytiniam menui. Nors žvelgdami į meno kūrinių turime nepamiršti, kad juo perteikiama ne tik fizinė tikrovė, bet ir idėja, kurią stebėtojai bandant suvokti ir atsiranda dailininko sumanytas turinys, vis dėlto aptariamuoju laikotarpiu lietuviškajame mene, kaip ir Vakarų Europos mene, vyrauja realizmo kryptis: vaizduojama žmogaus kasdienybė įvairiose situacijose. Didelis dėmesys kreipiamas į charakterio, emocijų perteikimą, personažo aprangą. Tuo laikotarpiu menininkų Lietuvoje nebuvo daug. Dėl istorinių įvykių nemažai menininkų studijuoti išvyko į Vakarų Europos dailės mokyklas, kiti – į Rusijos aukštesniąsias meno mokyklas. Tad šių šalių meno kryptys įžengė ir į tuometinę Lietuvos bažnytinę dailę. Aptariamo pagrindinio altoriaus Švč. Jėzaus Širdies paveiksle kaip tik ir matome Rusijos akademinį mokyklų braižą. Paveikslas buvo nutapytas XIX a. II pusėje ant drobės, jo matmenys – 80 x 68 cm, autorius nežinomas⁴⁵. Švč. Jėzaus Širdis – bažnytinėje dailėje populiarus siužetas⁴⁶. Kūrinio ikonografija įprasta to laikotarpio paveikslams. Jame matome stambiu planu pavaizduotą Jėzų, jo galva truputį palenkta į dešinę, kaire ranka rodoma į širdį. Nutapytos figūros riba – šiek tiek žemiau juosmens, vaizduojama beveik frontaliai. Nors fonas gana tamsus, galima įžiūrėti aiškias kūno linijas, tamsiai raudoną drabužį. Klostės sumodeliuotos naudojant įvairius atspalvius. Paveikslas patraukia malonia Kristaus veido išraiška, kuri sukuriama naudojant šešėlius. Pažymėtina, kad tuo laikotarpiu buvo būdinga puošti bažnyčias ne tik originalia tuomete tapyba, bet ir žymių Italijos Renesanso arba Baroko laikotarpio kūrinių kopijomis.

Gana netikėta tai, kad, rodos, ne taip seniai pastatyta Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia turi tiek įvairių laikotarpių ir stilių bei profesionalumo meno kūrinių. Kiekviena joje esanti meno vertybė turi savo istoriją, kurią sužinojus praturtėja ir pati bažnyčia. Atrodytų, visi neogotikinės bažnyčios architektūriniai elementai gali būti tik

⁴⁵ Dalia Ramonienė, „Paveikslas Švč. Jėzaus Širdis“, in *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys (Vilnius, 1996), 318–319.

⁴⁶ Liturginė Švč. Jėzaus Širdies iškilmė visoje Bažnyčioje buvo įvesta 1856 m. popiežiaus Pijaus IX rūpesčiu. Lietuvoje šį pamaldumą XVIII a. labiau išplatino jėzuitų vienuolija. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tarp dvasininkų ir aktyvių katalikų išplito maldos apaštalavimas. 1923 m. Lietuvos katalikų kongresas Kaune Švč. Jėzaus Širdies intronizacijos darbą platino visoje Lietuvoje, tad Švč. Jėzaus Širdies atvaizdas kabėjo jau ne tik bažnyčiose, bet ir daugybėje kaimo trobų.

tokio paties stiliaus, tačiau matome, kad jie ne tik skirtingų stilių, – net tam tikros jų dalys buvo pagamintos skirtingais laikotarpiais. Gana meniškai įjungtos, jos nedarko nei altoriaus, nei interjero visumos. Istoriniai duomenys apie toje vietovėje švęstus atlaidus pasitarnauja ir ieškant duomenų apie anuometiniuose maldos namuose buvusį bažnytinį meną. Sužinojome, kad tuometiniame Šunskų kaime jau buvo švenčiami net ketveri atlaidai, per kuriuos, žinoma, turėjo būti puošiami ir ta proga pagerbiamų šventųjų asmenų paveikslai. Nors, kaip matome iš turimų duomenų, dabartiniai paveikslai greičiausiai yra tie patys, kurie minimi užrašuose, nes datuojami XIX a. pabaiga, jie nėra atkeliavę iš pirmosios kaimo koplyčios (taip pat mūrinės), stovėjusios senosiose Šunskų kapinėse. Vis dėlto iš jos greičiausiai atkeliavo senosios altorių dalys, gražiai įsiliėjusios į dabartinę sakralią erdvę. Iš tam tikrų istorinių detalių matome, kad anuomet nebuvo vadovautasi nuostata, jog naujuose maldos namuose turėtų būti ir naujas, šiai erdvei sukurtas interjeras (mūsų laikais tai yra savaimė suprantama). Priešingai, senų ir naujų elementų derinys ne tik galimas, bet ir vertingas bei naudingas tiek istoriniu, tiek meniniu aspektu: išsaugoma vietos bažnytinio meno istorija parodant pagarbą praeičiai ir čia gyvenusių žmonių indėliui į savo bendruomenę, drauge būna kuriamas vietos identitetas, su kuriuo natūraliai tapatinasi jau šio laikotarpio ir šios vietos gyventojai. Dabartiniu metu pastebimas noras tiek senosiose mūsų bažnyčiose, tiek kituose istoriškai vertinguose pastatuose ano laikotarpio sprendinius pakeisti šiuolaikiškais, o meniškai arba istoriškai vertingus interjero elementus perduoti muziejams, kuriuose šios vertybės, išimtos iš pirminės vietos, praranda didžiąją dalį pirmosios jų sukūrusio autoriaus idėjos. Mūsų aptariama Šunskų miestelio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia gali būti sėkmingas pavyzdys, kad, užuot norėjus viską pritaikyti šiuolaikinėms reikmėms, jau metas atsigręžti ir pradėti branginti tai, kas neabejotinai turi istorinę, meninę vertę.

Šv. Augustinas teigė, kad „į tapybą žiūrima kitaip negu į raštą. Kai matai tapybą, užtenka žiūrėti, kad galėtum šlovinti; kai matai raštą, žiūrėti nepakanka“⁴⁷. Taigi bažnytinė tapyba, skulptūra arba kitos meno formos visada – ne tik tada, kai žmonės nebuvo raštingi, bet ir dabar – atlieka edukacinį darbą. Teologinėms tiesoms tiek anksčiau, tiek dabar reikalinga meninė išraiška. Menas tarsi perkelia mus į anapusinę tikrovę ir žemiškais vaizdiniais mums parodo dvasinius dalykus, todėl derėtų, kad mūsų bažnyčiose būtų tik profesionalūs meno kūriniai.

Interjero spalvų tyrimai

Siekiant atkurti bažnyčios interjero autentiškas spalvas, zondažais buvo atlikti lubų ir sienų spalvų tyrimai. Nuo maldų salės sienos pašalinus viršutinių dažų sluoksnius, architektė Verutė Trečiokienė nustatė, kad sienų plokštuma pirminiame, autentiškame

⁴⁷ Pinotti, *Estetica della pittura*, 188.

etape buvo nudažyta balta spalva, kalkiniais-kreidiniais dažais. Dažų sluoksnio paviršiuje aptikta ir teptuko paliktų žymių. Vėliau siena buvo perdažyta žalsva ir gelsva spalvomis purškiant. Lubos pirminiame etape taip pat buvo baltos, vėlesniuose etapuose buvo perdažytos žalsva ir melsva spalvomis. Vargonų patalpos medinės sienos pradžioje buvo išdažytos baltais aliejiniais dažais, vėliau buvo perdažytos rudos spalvos tamsesniais ir šviesesniais atspalviais. Dar vėliau ši patalpa buvo perdažyta ir žalsva bei ochros spalva, galiausiai – melsvai.

Taigi, „Bažnyčios maldų salės lubos, sienų plokštumos, vargonų patalpos siena, vargonų sieną laikantys pilioriai, jų profiliuoti karnizai pirminiame autentiškame etape buvo dažyti baltos spalvos dažais“⁴⁸. Šoninių Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčios durų (8 pav.) pirminė dažymo spalva buvo pilkai ruda; architektūrinės detalės nebuvo išskirtos kuria nors kita spalva. Zondažais buvo užfiksuota analogiška autentiška šventoriaus koplyčių durų spalva. Būtų galima teigti, kad greičiausiai analogiška spalva buvo nudažytos ir likusios autentiškos bažnyčios durys⁴⁹.

8 pav. Šunskų Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčia. Šoninės įėjimo durys prieš ir po restauracijos

Išvados

Apibendrinant išsakytas mintis apie meno ir Bažnyčios santykį, kitusį istorijos tėkmėje, galima teigti, kad Bažnyčios ir menininkų bendradarbiavimas yra nenuginčijamas. Vis dėlto, nepaisant to bei visų Bažnyčios hierarchijos paskelbtų dokumentų, sunku būtų nusakyti, kaip šis santykis vystysis toliau – ne tik dėl pačios Bažnyčios hierarchijos

⁴⁸ Verutė Trečiokienė, *Maldų salės sienų, bažnyčios šoninių durų, koplyčių durų polichrominiai tyrimai*, Polichrominių tyrimų projektas, 2017, 7.

⁴⁹ Ibid.

dvejonių, kurios gali pasireikšti kiekvienos parapijos bažnyčioje, kalbant apie modernaus meno indėlį į, tarkime, istorinės bažnyčios interjerą, bet ir dėl pačių tikinčiųjų požiūrio į šią „naujovę“. Todėl tenka pripažinti, kad bažnytiniam menui, kuris skirtas pabrėžtinai viešam tikinčiųjų pamaldumui bei katechezei, kaip parodė ir aptariamų paveikslų ikonografija arba paskiros altorių architektūrinės detalės, turinčios tam tikrą simboliką, gali būti keliami ir didesni reikalavimai, pavyzdžiui, paties menininko katalikiškų tiesų išmanymas ir praktikavimas. Vis dėlto sakralinis menas turi perteikti stebėtojų tam tikras tiesas ir dorybes (kaip istorijos tėkmėje visada ir būdavo), kurias kūrinio autorius turėtų gana gerai išmanyti, jau nekalbant apie ikonografijos tradicijas, kitaip tariant – laikytis Bažnyčios kanonų sakraliniame mene.

Kalbant apie istorines sakralines vertybes, pirmiausia reikėtų pažymėti, kad mums turėtų natūraliai kilti noras jas išsaugoti (kaip tai būdinga Vakarų visuomenėms), nes šios vertybės savitai pasakoja tos vietos istoriją. Šunskų Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios neogotikinė architektūra eksponuoja skirtingų laikotarpių meną. Patyrinėję turimus duomenis atskleidėme, kad altoriai ne tik turi barokinių ir klasicistinių elementų, bet net tam tikros jų dalys yra skirtingų laikotarpių. Vietos meistrai, kurdami altorius, panaudojo senesnius elementus ir taip išsaugojo ankstesnio laikotarpio meninius akcentus. Vis dėlto pažintis su altoriais galėtų būti dar gilesnė ir išsamesnė, jei būtų atlikti polichrominiai (spalvų) jų tyrimai. Jie leistų pamatyti autentiškas altorių spalvas, jų autorių pirminius sumanymus. Ne paslaptis, kad polichrominiai altorių tyrimai dažnai atidengia spalvas, kurios tikintiesiems kelia nuostabą, nes anuomet, palyginti su dabartiniu laikotarpiu, spalvų *nebijota*. Tai parodė ir pal. Jurgio Matulaičio altoriaus, esančio Marijampolės Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje, naujausi polichrominiai tyrimai. Taip ištyrus ne tik altorius, bet ir šioje Šv. Marijos Magdalietės bažnyčioje esančią sakyklą bei klausyklas, kurios šioje erdvėje dominuoja, gali būti atskleistas visai kitoks interjero koloritas, liudijantis ne tik reikšmingą istorinę autentišką, bet ir pakeisiantis dabar įsivyravusią nuostatą, jog spalvingumas nėra tinkamas būdas kurti sakralinę aplinką. Altoriuose esantys Švč. Jėzaus Širdies, šv. Marijos Magdalietės, Švč. Mergelės Marijos, Krikščionių Globėjos, šv. Jono Nepomuko ir šv. Liongino paveikslai (XIX–XX a.) atitinka susiformavusią ikonografinę tapybos liniją, kuri išlieka aktuali iki šių dienų.

Naujai apmąstyti bažnyčios interjerą padeda ne tik aptartos mus pasiekusios altorių skirtingų laikotarpių architektūrinės detalės, bet ir maldos salės sienų bei lubų, vargonų patalpos medinės sienos bei durų, tiek bažnyčios, tiek koplyčių, naujausi spalvų tyrimai. Nepaisant visų vėlesnių uždažymų, tyrimai leido nustatyti, kad visa maldų salė pirmiausia buvo išdažyta balta spalva, o durys – pilkai ruda spalva.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Belting, Hans. *Il culto delle immagini*. Roma, 2001.
2. Cibulskas, Valentinas. „Trys altoriai“. In *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius, 1996.
3. Dulaey, Martine. *I simboli Cristiani. Catechesi e Bibbia (I–VI secolo)*. San Paolo Edizioni, 2004.
4. „Dzialo się w Szumsku dnia 23 Lutego 1893 r.“ Lomžos kurijos archyvas. Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk.
5. „Его Преосвященству Сейнскому р. к Епископу“ (Varšuvos generalgubernatoriaus 1888 m. liepos 12 d. raštas Nr. 1401), Lomžos kurijos archyvas. Sig. II- 593, Akta osobista ks. Wincen-tego Jurgilasa.
6. Giovanni Paolo II. *Lettera di Giovanni Paolo II agli artisti* (1999). https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1999/documents/hf_jp-ii_let_23041999_artists.html.
7. „Kaneliūra“. *Lietuvių žodynas*. <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Kaneliura>.
8. Katinas, Petras. „Profesionaliosios lietuvių dailės patriarchas. Skulptoriaus Antano Aleksandra-vičiaus 120-osio gimimo metinėms“. XXI amžius 96 (2005 12 21). http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/12/21/skliaut_01.html.
9. Kviklys, Bronius. *Lietuvos bažnyčios*. T 2. Vilkaviškio vyskupija, Chicago, 1982.
10. *Kultūros vertybių registras*. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.
11. *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.* T. 3. Sudarė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė. Vilnius, 2000.
12. „Lietuvos sakralinės dailės katalogas“. T 1. Vilkaviškio vyskupija, kn. 1, Marijampolės deka-natas. Mokslo straipsnių rinkinys, Vilnius: Savastis, 1996.
13. Lomžos kurijos archyvas. Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk.
14. Maslauskaitė-Mažylienė, Sigita. „Vaizduotės ir pojūčių klausimas: apie religinio meno suvokimą“. In *Vaidų tekstai – tekstų vaizdai*, 12–51. Sudarytojos Lina Balaišytė ir Erika Grigoravičienė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016. <https://www.lituanistika.lt/content/64857>.
15. Misius, Romualdas. „Želdinimo tradicijos Lietuvos valstiečių vienkiemų sodybose: veiklos paveldas menotyriniu aspektu“. Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2012.
16. Opisanie Odpustów, 1858 r. Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk. Lomžos vyskupijos archyvas.
17. Opisanie Odpustów, 1869 r. Sig. I-548, Akta kościelne, Szumsk. Lomžos vyskupijos archyvas.
18. Opisanie choragvi i obrazow / Dzialo się w Szumsku dnie n18/30 Stycznia 1869 roku. Sig. I-548. Akta kościelne, Szumsk.
19. „Ornamentikos pavadinimai, jų kilmės istorija bei nedarumas architektūroje“. *Classlinedecor*. Žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d. <https://classlinedecor.com/ornamentikos-pavadinimai-ju-kilmes-istorija-bei-nedarumas-architekturoje/>.
20. „Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje *Gaudium et Spes*“, in *Vatika-no II Susirinkimo nutarimai*. Vilnius: Aidai, 2001.
21. Pinotti, Andrea. *Estetica della pittura*. Bologna: Il Mulino, 2007.
22. Ramonienė, Dalia „Šv. Marija Magdalietė“, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius, 1996.
23. —. „Paveikslas Švč. Jėzaus Širdis“. *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*. Mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius, 1996.
24. „Retabulas“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/retabulas/>.
25. Strimaitis, Vaclovas. *Šunskų parapijos kronika, Šunskai 1928* (rankraštis, autoriaus asmeninis archyvas).

26. Trečiokienė, Verutė. *Maldų salės sienų, bažnyčios šoninių durų, koplyčių durų polichrominiai tyrimai*. Polichrominių tyrimų projektas, 2017.
27. Žemaitis, Kęstutis. *Šunskai: Bažnyčia, kraštas ir žmonės*. Marijampolė, 2009.

Gauta: 2021 11 29

Parengta: 2021 05 19

Kęstutis ŽEMAITIS, Violeta KASPERAVIČIŪTĖ

SACRAL ASPECTS AND ICONOGRAPHIC ANALYSIS OF THE ART TREASURES OF THE ŠUNSKAI CHURCH OF ST. MARY MAGDALENE

S u m m a r y

This article discusses ecclesiastical art in a time perspective. Its task in the course of history is to present to the faithful not only the narrative of the Scripture but to convey the reality of the otherworldly reality, to inspire a desire to follow Christian truths, and to quote modern ecclesiastical documents. As a practical basis for discussing these topics, we take a look at the Church of St. Magdalene in Šunskai, its exterior and interior solutions. We overview the historical development of this town, the former house of prayer in the parish, and go deeper into the works of art in it. The three main altars of this church and the paintings in them are analysed in detail, from an artistic, historical and theological point of view. By analysing the individual parts of the altars and the paintings in them, the aim is to trace their original location, looking for connections with the former chapel that was there in the second half of the 18th century and the church that was built in 1795 which did not survive to this day. The text emphasizes the importance of preserving historical artistic values in churches, restoring the authentic environment of the house of worship as an important part of the identity of the local community with which it can identify.

KEYWORDS: Šunskai Church, ecclesiastical art, sacred art values, sacred space, authenticity.

Kęstutis ŽEMAITIS – kanaaninkas, teologijos mokslų daktaras, Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete profesorius. Tyrimų sritis: Lietuvos Katalikų Bažnyčios socialinė veikla 1918–1940 m. El. paštas kestutis.zemaitis@gmail.com.

Kęstutis ŽEMAITIS – Canon, Doctor of Theology, Professor at the Faculty of Catholic Theology of Vytautas Magnus University. Fields of research: social activities of Lithuanian Catholic Church in 1918–1940. E-mail kestutis.zemaitis@gmail.com.

Violeta KASPERAVIČIŪTĖ – Bažnyčios kultūrinio paveldo magistrė, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos darbuotoja. Domėjimosi sritis: nekilnojamojo kultūros paveldo apskaita, restauravimas, viešinimas. El. paštas violetakasper@gmail.com.

Violeta KASPERAVIČIŪTĖ – master of the Cultural heritage of the Church, employee of the Department of cultural heritage under the ministry of Culture. Area of interest: real cultural heritage accounting, restoration, publicity. E-mail violetakasper@gmail.com.